

EWA KABZA

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ZASPOKAJANIE POTRZEB RODZINY W TRAKCIE TRWANIA ZWIĄZKU MAŁŻEŃSKIEGO

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Wzajemna pomoc (zarówno o majątkowym, jak i niemajątkowym charakterze) jest najbardziej podstawowym obowiązkiem małżeńskim, niepodlegającym dyspozycji stron, który występuje we wszystkich europejskich uregulowaniach¹; nawet w tych państwach, w których postrzega się małżonków jako dwie ekonomicznie niezależne jednostki, samodzielnie zarządzające swoją własnością i indywidualnie ponoszące odpowiedzialność za własne zobowiązania² (tak m.in. w Szwecji³). Również w modelowym kodeksie rodzinnym, opracowanym przez Komisję Europejskiego Prawa Rodzinnego (CEFL – Commission on European Family Law) utrzymano powinność współdziałania małżonków w celu zaspokajania potrzeb indywidualnych i wspólnych (potrzeb założonej

¹ Zasady alimentacji między małżonkami homo- i heteroseksualnymi są identyczne – por. np. regulacje w Belgii, Holandii, Portugalii, Hiszpanii czy Szwecji.

² C. SÖRGJERD, *Reconstructing Marriage: The Legal Status of Relationships in a Changing Society*, Cambridge-Antwerp-Portland 2012, s. 112. Por. też zalecenie 8 Rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy nr 78(37) z 1978 r. w sprawie równouprawnienia małżonków w prawie cywilnym oraz oficjalny komentarz do niego, *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze*, I: *Prawo rodzinne*, red. M. SAFJAN, Warszawa 1994, s. 282.

³ Sec. 3 rozdział 1 szwedzkiego kodeksu małżeńskiego z 1987 r.

rodziny)⁴. Jest to szczególnie istotne w obliczu toczącej się debaty nad granicami autonomii małżonków w kształtowaniu ich majątkowych relacji.

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie wykładni art. 27 polskiego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w świetle orzecznictwa sądów polskich z uwzględnieniem wątków prawnoporównawczych⁵.

2. DOPUSZCZALNY ZAKRES UMOWNEGO KSZTAŁTOWANIA OBOWIĄZKU

Ustawodawstwa pozostające pod wpływem Kodeksu Napoleona co do zasady wykluczają możliwość swobodnego kształtowania przez małżonków wzajemnych praw i obowiązków⁶. Na zakres obowiązków nie ma żadnego wpływu ustrój majątkowy, w jakim małżonkowie pozostają – w doktrynie mówi się o nich jako prawach nieobjętych ustrojami majątkowymi⁷. Rozdzielność majątkowa małżeńska dotyczy bowiem zobowiązań każdego z małżonków wobec osób trzecich oraz samodzielnego dysponowania i zarządzania swoim majątkiem, a nie wzajemnych obowiązków małżeńskich⁸.

⁴ Por. art. 1.15 i 1.16 modelowego kodeksu rodzinnego opracowanego przez CEFL (Commission on European Family Law): I. SCHWENZER, M. DIMSEY, *Model Family Code: From a global perspective*, Antwerpen-Oxford 2006, s. 33-36. CEFL to organizacja naukowo-badawcza z siedzibą w Utrechcie, założona 1 września 2001 r., która zapoczątkowała prace nad harmonizacją prawa rodzinnego w Europie; więcej <http://ceflonline.net/>, dostęp 30 sierpnia 2017 r.

⁵ Por. też E. KABZA, *Zakres podmiotowy i przedmiotowy obowiązku wzajemnej pomocy między małżonkami (art. 27 k.r.o.)*, «Forum Prawnicze» 6(38)/2016, s. 45-61, = <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.forumprawnicze.eu/pdf/38-2016.pdf>, dostęp 30 sierpnia 2017 r., oraz EADEM, *Problem opodatkowania świadczeń na zaspokojenie potrzeb rodziny (art. 27 k.r.o.)*, «Studia Prawno-Ekonomiczne» 101/2016, s. 71-86, = http://www.ltn.lodz.pl/images/docs/spe%20101_2016_full.pdf, dostęp 30 sierpnia 2017 r.

⁶ F. SWENNEN, *Private Ordering in Family Law: A Global Perspective*, [w:] *Contractualisation of Family Law – Global Perspectives*, red. F. SWENNEN, Springer International Publishing 2015, s. 9. Por. np. art. 1388 francuskiego k.c., art. 213 belgijskiego k.c.

⁷ A. DYONIAK, *Ustawowy ustrój majątkowy małżeński*, Wrocław 1985, s. 176.

⁸ Postanowienie WSA w Lublinie z 5 lutego 2016 r., III SA/Lu 564/15. Por. jednak nietrafne rozważania zawarte w postanowieniu NSA z 18 maja 2010 r., II GZ 93/10

W prawie polskim każdą czynność prawną, której celem jest eliminacja jakiegokolwiek prawa lub obowiązku (nawet jeśli jest to skutek zgodnego porozumienia małżonków), należy uznać za nieważną (art. 58 k.c.), jako sprzeczną z ustawą oraz z zasadami współżycia społecznego⁹. Chodzi jednak w tym przypadku tylko o takie porozumienia, które dotyczą „fundamentalnych zasad prawnego modelu stosunków osobistych w małżeństwie”¹⁰. Nie ma, jak należy sądzić, większych przeszkód, aby małżonkowie ustalili sposób wykonywania konkretnych praw i obowiązków wewnątrz wyznaczonych w ustawie ram – w tym zasady równości¹¹. *Expressis verbis* możliwość umownego kształtowania (w pewnym zakresie) reguł ponoszenia odpowiedzialności za zaspokajanie potrzeb rodziny została przewidziana przez ustawodawcę holenderskiego (art. 1:84 holenderskiego k.c.). W Holandii dozwolone jest odejście od podstawowych reguł dotyczących ponoszenia kosztów utrzymania rodziny oraz funkcjonowania gospodarstwa domowego w drodze umowy

(„Umowa rozdzielnosci majątkowej będzie miała zatem taki skutek, że małżonkowie będą mogli, według swego uznania, pomagać sobie nawzajem w zakresie majątkowym czy finansowym, lecz nie ciąży na żadnym z nich obowiązek takiej pomocy wobec faktu, iż każde z nich posiada majątek odrębny, którym zarządza i dysponuje bez udziału współmałżonka wedle własnego uznania”) oraz w postanowieniu NSA z 3 września 2013 r., I GZ 311/13 („Wadliwe jest uznanie, że obowiązek wzajemnej pomocy między małżonkami, wynikający z art. 23 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, może być utożsamiany z obowiązkiem pokrywania przez małżonka strony postępowania sądowego wszelkich kosztów, w tym również kosztów sądowych, w sytuacji gdy małżonkowie zawarli umowę majątkową małżeńską o rozdzielnosci majątkowej. Taki pogląd jest sprzeczny z celem i naturą instytucji rozdzielnosci majątkowej”).

⁹ A. WOLTER, *Wzajemne obowiązki małżonków w przypadku faktycznego ustania wspólnego pożycia*, «Demokratyczny Przegląd Prawniczy» 5/1947, s. 20; M. SYCHOWICZ, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. PIASECKI, Warszawa 2009, s. 140; J. GAJDA, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. PIETRZYKOWSKI, Warszawa 2015, komentarz do art. 27 k.r.o., nb 2, «Legalis».

¹⁰ T. SMYCZYŃSKI, *Prawa i obowiązki małżonków*, «Studia Prawa Prywatnego» 5/2007, s. 3.

¹¹ M. GOETTEL, *Koncepcja podstawowych praw i obowiązków małżonków w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, [w:] *Matrimonium spes mundi: małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym: księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Ryszardowi Sztuchmillerowi*, red. T. PŁOSKI, J. KRZYWKOWSKA, Olsztyn 2008, s. 355; M. SYCHOWICZ, *op. cit.*, s. 140, przyp. 8.

(niekoniecznie kompleksowej umowy majątkowej małżeńskiej¹², choć jest to akceptowane¹³) zawartej w formie pisemnej. Nie jest to jednak częsta praktyka¹⁴. Również w prawie francuskim jest dopuszczalne skonkretyzowanie obowiązku dostarczania rodzinie środków do życia w umowie (intercyzie lub w innym kontrakcie). Małżonkowie mogą na przykład postanowić, że określona część kosztów utrzymania ponosić będzie każdy z małżonków, czy też, że żona/mąż uiszczać będą określoną stałą kwotę lub ułamek swoich dochodów na poczet potrzeb rodziny¹⁵. Oczywiście swoboda małżonków w tym zakresie nie jest nieograniczona. Nieważna będzie umowa, która na przykład zwalnia któregokolwiek z małżonków z omawianego obowiązku, gdyż powinność zapewnienia środków na funkcjonowanie rodziny ciąży na obojgu małżonkach¹⁶. W przypadku gdy omawiana powinność nie jest uregulowana umową małżeńską, małżonkowie „przyczyniają się do zaspokajania potrzeb rodziny proporcjonalnie do swoich możliwości” (art. 214 francuskiego k.c.).

3. CHARAKTER PRAWNY OBOWIĄZKU DOSTARCZANIA ŚRODKÓW NA ZASPOKOJENIE POTRZEB RODZINY

W doktrynie i judykaturze pewne kontrowersje wzbudza charakter obowiązku z art. 27 k.r.o. W szczególności chodzi o to, czy jest to obowiązek alimentacyjny¹⁷, czy też obowiązek zaspokajania potrzeb rodziny

¹² K. BOELE-WOELKI, B. BRAAT, *The Netherlands*, [w:] *Marital Agreements and Private Autonomy in Comparative Perspective*, red. J.M. SCHERPE, Oxford and Portland, Oregon 2014, s. 249, przyp. 69.

¹³ Por. orzeczenia holenderskiego Sądu Najwyższego (Hoge Raad) przywołane przez M. DE ROOIJ, G. SCHMIDT, B.J. VAN HET KAAR, *Study on matrimonial property regimes and the property of unmarried couples in private international law and internal law. National report – the Netherlands*, Commission Européenne JAI/A3/2001/03, s. 7, przyp. 2.

¹⁴ K. BOELE-WOELKI, B. BRAAT, *op. cit.*, s. 231, przyp. 11.

¹⁵ F. TERRÉ, D. FENOUILLET, *Droit civil. Les personnes. La famille. Les incapacités*, Paris 1996, s. 356.

¹⁶ *Ibidem*, s. 356, 357.

¹⁷ Tak np. w postanowieniu SO w Słupsku z 6 listopada 2013 r., I Cz 626/13.

o „alimentacyjnym charakterze”¹⁸. Istotną cechą odróżniającą obowiązek z art. 27 k.r.o. od tzw. zwykłego obowiązku alimentacyjnego jest, po pierwsze, to, że ciąży on na małżonkach w interesie całej grupy rodzinnej oraz gospodarstwa domowego (czyli nie tylko dla zaspokojenia potrzeb indywidualnych, lecz także zbiorowych)¹⁹. Po drugie, nie powstaje i nie zależy od tego, czy drugi małżonek znajduje się w niedostatku. Przyjmowanie bowiem takiej sytuacji jako podstawy powstania omawianego obowiązku byłoby sprzeczne z zasadą równej stopy życiowej rodziny²⁰. Po trzecie, niektórzy przekonują, że inne jest uzasadnienie dla istnienia obowiązku alimentacyjnego (więzi o charakterze osobistym) oraz obowiązku z art. 27 k.r.o. (w tym przypadku – uzasadnienie natury socjologicznej)²¹. Dominuje (jak się wydaje trafne) zapatrywanie, że roszczenie z art. 27 k.r.o. ma charakter alimentacyjny²² i tym samym korzysta ze wszystkich przywilejów, jakie przewidziane są dla roszczeń alimentacyjnych²³. Tendencja taka – podyktowana względami socjalnymi, językowymi i pragmatycznymi oraz przy uwzględnieniu celu i funkcji regulacji prawnej – występuje w orzecznictwie od wielu dziesięcioleci²⁴.

¹⁸ Tak np. uchwała SN z 13 lipca 2011 r., III CZP 39/11, «Legalis»; wyrok SO we Wrocławiu z 5 marca 2014 r., XIII Ca 559/13; wyrok SR w Strzelcach Opolskich z 14 listopada 2012 r., III RC 93/10; wyrok SO w Koninie z 17 stycznia 2014 r., III U 1158/13; wyrok SA w Warszawie z 15 grudnia 2010 r., I ACa 435/10.

¹⁹ J. GWIAZDOMORSKI, „Alimentacyjny” obowiązek między małżonkami, Warszawa 1970, s. 6, 12 i n., 24 i n., 52; S. RZONCA, *Z problematyki dostarczania środków utrzymania*, «Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze» 98/1981, s. 96.

²⁰ J. GWIAZDOMORSKI, *op. cit.*, s. 6, 29 i n., 52, 63, przyp. 18; S. RZONCA, *op. cit.*, s. 96, przyp. 18.

²¹ S. RZONCA, *op. cit.*, s. 96, przyp. 18.

²² Odmienne SN w uchwale z 13 lipca 2011 r., III CZP 39/11, «Legalis»; w wyroku z 20 marca 2015 r., SNO 9/15, «Legalis» nr 1274391. Tak też G. JĘDREJEK, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Małżeństwo. Komentarz do art. 1-6I⁶*, Warszawa 2013, s. 120; T. SMYCZYŃSKI, [w:] *System Prawa Prywatnego*, XI, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. SMYCZYŃSKI, Warszawa 2009, s. 213.

²³ Uchwała SN(7) z 29 stycznia 1954 r., I C 3074/52, «OSN» 4/1955, poz. 68.

²⁴ Por. orzeczenie SN z 16 grudnia 1937 r., C II 1566/37, «Przegląd Sądowy» 1938, poz. 327.

Wątpliwość co do charakteru obowiązku z art. 27 k.r.o. nie jest jednak pozbawiona praktycznego znaczenia i nie ma wyłącznie akademickiego charakteru. Zdarza się czasem tak, że krąg podmiotów uprawnionych do otrzymania wybranych świadczeń jest wyznaczany istnieniem ustawowego obowiązku alimentacyjnego między określonymi osobami. Taka sytuacja występuje chociażby w art. 446 § 2 k.c., art. 16a oraz 17 ustawy o świadczeniach rodzinnych czy też w art. 70 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS²⁵.

Dość powszechnie sądy przyjmują, że art. 27 k.r.o. jest materialną podstawą obowiązku alimentacyjnego między małżonkami w sprawach o zasądzenie renty odszkodowawczej (art. 446 § 2 k.c.)²⁶. Nie jest przy tym istotne, czy obowiązek dostarczania środków na zaspokojenie potrzeb rodziny był stwierdzony wyrokiem, czy zmarły go wypełniał²⁷, ani też to, czy małżonek był zdolny do samodzielnego utrzymania się z pracy zarobkowej lub prowadzonej działalności gospodarczej²⁸. Ostatnia okoliczność może mieć jedynie wpływ na zakres tego obowiązku²⁹.

²⁵ Por. też art. 96 ust. 1 pkt 2 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (por. np. uchwała SN z 11 września 1992 r., III CZP 107/92, «OSNCP» 5/1993, poz. 73); art. 30 ustawy o działalności leczniczej (por. U. WALASEK-WALCZAK, [w:] *Ustawa o działalności leczniczej. Komentarz*, red. F. GRZEGORCZYK, Warszawa 2013, s. 141); art. 398² § 2 pkt 1 k.p.c. (por. np. wyrok SN z 11 lutego 1997 r., I CKN 11/96, «Prokuratura i Prawo» 1/1998, s. 37; postanowienie SN z 24 kwietnia 1997 r., II CZ 55/97, «Legalis» nr 31035).

²⁶ Tak np. wyrok SO w Świdnicy z 19 lutego 2013 r., II Ca 987/12; wyrok SO w Lublinie z 31 grudnia 2013 r., I C 828/11; wyrok SA w Łodzi z 30 marca 2013 r., I ACa 1477/12; wyrok SO w Świdnicy z 5 grudnia 2013 r., II Ca 801/13; wyrok SA w Krakowie z 21 października 2015 r., I ACa 421/15; wyrok SO w Lublinie z 20 listopada 2015 r., I C 812/11. Odmiennie wyrok SN z 18 maja 2004 r., IV CK 371/03, «Lex» nr 174213; postanowienie SN z 29 listopada 2012 r., IV CSK 466/12, «Lex» nr 1288724; wyrok SA w Katowicach z 20 lutego 2014 r., I ACa 998/13.

²⁷ Wyrok SA w Katowicach z 10 października 2012 r., V ACa 425/12. Por. wyrok SN z 11 marca 1999 r., III CKN 204/98, «Lex» nr 1214426; wyrok SN z 1 grudnia 1986 r., I CR 239/86, «Lex» nr 1211012.

²⁸ Por. wyrok SN z 3 grudnia 2010 r., I PK 88/10, «Legalis» nr 341647; wyrok SA w Łodzi z 30 marca 2013 r., I ACa 1477/12; wyrok SO w Lublinie z 31 grudnia 2013 r., I C 828/11.

²⁹ Wyrok SA w Gdańsku z 15 lipca 2015 r., I ACa 2015/15, «Legalis» nr 1326275.

Już w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 15 grudnia 1951 r.³⁰ stwierdzono, że małżonkowi zdolnemu do samodzielnego utrzymania się renta – wówczas na podstawie art. 162 § 2 k.z. – należy się, gdy zmarły małżonek czynił zadość swemu obowiązkowi przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny przez osobiste starania o wychowanie dzieci i pracę we wspólnym gospodarstwie, o ile ta potrzeba istnieje nadal. Aktualność tego poglądu prawnego Sąd Najwyższy potwierdził po wejściu w życie kodeksu cywilnego³¹, przyjmując, że art. 446 § 2 k.c. reguluje zakres uprawnień odszkodowawczych wdowy po zmarłym pracowniku wskutek jego wypadku przy pracy niemal analogicznie jak art. 162 § 2 k.z. i nie wprowadza w zakresie tych uprawnień istotnych zmian. Obowiązek wynikający z art. 27 k.r.o. ma charakter alimentacyjny i odpowiada on definicji wynikającej z art. 128 k.r.o., pomimo oczywistych różnic między alimentacją grupową rodziny a alimentacją uregulowaną w art. 128-144 k.r.o.³² Rozbieżności mają bowiem charakter raczej ilościowy, a nie jakościowy³³. Celem renty odszkodowawczej, o której mowa w art. 446 § 2 k.c., jest naprawienie szkody polegającej na tym, że uprawniony do alimentów nie może ich uzyskać wobec śmierci zobowiązanego. W wypadku zgonu jednego z małżonków powodującego zmniejszenie się dochodu przeznaczanego na pokrycie potrzeb pozostałych członków rodziny, każdy z nich uzyskuje indywidualne roszczenie o zasądzenie renty, która zgodnie z jej kompensacyjnym charakterem przywróci naruszoną równowagę i wyrówna uszczerbek w możliwościach zaspokajania ich potrzeb o charakterze alimentacyjnym na podobnym

³⁰ Uchwała SN(7) z 15 grudnia 1951 r., C 15/51, «OSNCK» 1/1953, poz. 3.

³¹ Wyrok SN z 21 stycznia 1969 r., II PR 597/68, «OSNCP» 2/1970, poz. 30; uchwała SN z 7 sierpnia 1974 r., III CZP 46/74, «OSNCP» 12/1975, poz. 160; wyrok SN z 24 sierpnia 1990 r., I CR 422/90, «OSNC» 10-12/1991, poz. 124; wyrok SN z 3 grudnia 2012 r., I PK 88/10, «Legalis» nr 341647. Odmiennie (pogląd zdecydowanie mniejszościowy): wyrok SN z 18 maja 2004 r., IV CK 371/03, «Lex» nr 174213; postanowienie SN z 29 listopada 2012 r., IV CSK 466/12, «Lex» nr 1288724; wyrok SO we Wrocławiu z 2 października 2013 r., II Ca 669/13; wyrok SA w Katowicach z 20 lutego 2014 r., I ACa 998/13.

³² Wyrok SN z 24 sierpnia 1990 r., I CR 422/90, «OSNC» 10-12/1991, poz. 124.

³³ Wyrok SO w Świdnicy z 5 grudnia 2013 r., II Ca 801/13.

poziomie³⁴. Nie budzi też wątpliwości, że zasądzona renta nie może być wyższa od kwoty, jaką zmarły zobowiązany byłby świadczyć z tytułu obowiązku alimentacyjnego³⁵.

Podobnie jak Sąd Najwyższy w przypadku renty, Naczelny Sąd Administracyjny kwalifikuje obowiązek z art. 27 k.r.o. w odniesieniu do świadczenia pielęgnacyjnego (art. 17 ust. 1 pkt 2 ustawy o świadczeniach rodzinnych). Przysługuje ono między innymi „osobom, na których zgodnie z przepisami ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy ciąży obowiązek alimentacyjny, z wyjątkiem osób o znacznym stopniu niepełnosprawności”, a więc także współmałżonkowi, który z powodu opieki nad współmałżonkiem, legitymującym się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, zrezygnował z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej³⁶. Obowiązków alimentacyjnych, przewidzianych w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, „nie można (zdaniem NSA) sprowadzać wyłącznie do tych z art. 128 i n. k.r.o., lecz odnosić je należy do wszystkich przepisów, które o obowiązkach alimentacyjnych stanowią, nie wyłączając art. 23 i 27 k.r.o.”³⁷

Odmiennie, jak się wydaje, obowiązek z art. 27 k.r.o. został potraktowany przez ustawodawcę na gruncie art. 16a ustawy o świadczeniach rodzinnych. Specjalny zasiłek opiekuńczy przysługuje „osobom, na których zgodnie z przepisami ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy [...] ciąży obowiązek alimentacyjny, a także małżonkom”. Tak więc precyzując zakres podmiotowy, ustawodawca

³⁴ Wyrok SA w Lublinie z 5 września 2013 r., I ACa 349/13; wyrok SA w Łodzi z 15 września 2015 r., I ACa 332/15, «Legalis» nr 1337826.

³⁵ Wyrok SA w Katowicach z 10 października 2012 r., V ACa 425/12.

³⁶ Wyrok NSA z 16 stycznia 2015 r., I OSK 1508/13; wyrok NSA z 26 lutego 2009 r., I OSK 533/08; wyrok WSA w Łodzi z 6 listopada 2008 r., II SA/Łd 814/08; wyrok WSA w Warszawie z 4 marca 2009 r., I SA/Wa 7/09. Por. też wyrok NSA z 20 września 2013 r., I OSK 2796/12, «Lex» nr 1375585; wyrok NSA z 25 stycznia 2013 r., I OSK 1899/12, «Lex» nr 1360831; wyrok NSA z 9 stycznia 2013 r., I OSK 1196/12, «Lex» nr 1396570; wyrok NSA z 13 lutego 2013 r., I OSK 1526/12, «Lex» nr 1356952; wyrok NSA z 19 lipca 2013 r., I OSK 2447/12. Tak też R. BABIŃSKA-GÓRCEKA, M. LEWANDOWICZ-MACHNIKOWSKA, *Świadczenia rodzinne: komentarz*, Wrocław 2010, s. 194.

³⁷ Wyrok NSA z 19 lipca 2013 r., I OSK 2277/12, «Lex» nr 1374756; wyrok WSA w Rzeszowie z 3 grudnia 2015 r., II SA/Rz 644/15.

posłużył się między innymi identycznym sformułowaniem jak przy zasiłku pielęgnacyjnym. Dodana została jeszcze jedna kategoria – a mianowicie małżonkowie. Użycie wyrażenia „a także” oznacza, że małżonkowie nie są zaliczani do grupy osób obciążonych obowiązkiem alimentacyjnym. Gdyby przyjąć inaczej, zdanie po „a także” byłoby zbędne. A taki sposób interpretacji byłby sprzeczny z zakazem wykładni *per non est*³⁸.

Należy wspomnieć też o kwalifikacji obowiązku z art. 27 k.r.o. na tle ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Artykuł 70 ust. 3 ustawy daje prawo do renty rodzinnej małżonce rozwiedzionej lub wdowie, która do dnia śmierci męża nie pozostawała z nim we wspólności małżeńskiej³⁹, jeżeli oprócz spełnienia warunków określonych w ust. 1 lub 2⁴⁰ miała w dniu śmierci męża prawo do alimentów z jego strony ustalone wyrokiem lub ugodą sądową. Nie budzi więc wątpliwości podstawowy majątkowy cel i alimentacyjna funkcja renty rodzinnej, czyli zapewnienie ustawowo określonej kompensaty środków utrzymania przez wyrównywanie utraconych lub pomniejszych świadczeń wskutek utraty ubezpieczonego współmałżonka zobowiązanego do wzajemnej małżeńskiej pomocy i współdziałania dla dobra rodziny⁴¹. Wydaje się, że zasądzenie odpowiednich kwot w procesowym trybie dochodzenia roszczeń z art. 27 k.r.o. oznacza zaistnienie prawa

³⁸ Odmienne w komentarzu do art. 16a, pkt 3: W. MACIEJKO, A. BRZEŻNA, A. KORCZ-MACIEJKO, *Świadczenia rodzinne. Komentarz*, Warszawa 2014, «Legalis» oraz np. wyrok SA w Poznaniu z 16 października 2013 r., II SA/PO 719/13.

³⁹ Wykładnia pojęcia „wspólność małżeńska”, choć budzi niemałe spory w doktrynie i judykaturze, nie będzie przedmiotem szerszej analizy.

⁴⁰ Są to: osiągnięcie przez wdowę w chwili śmierci męża 50 lat; niezdolność do pracy; wychowywanie co najmniej jednego z dzieci, wnuków lub rodzeństwa uprawnionego do renty rodzinnej po zmarłym mężu, które nie osiągnęło 16 lat, a jeżeli kształci się w szkole – 18 lat; sprawowanie pieczy nad dzieckiem całkowicie niezdolnym do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolnym do pracy, uprawnionym do renty rodzinnej. Prawo do renty rodzinnej nabywa również wdowa, która osiągnęła wiek 50 lat lub stała się niezdolna do pracy po śmierci męża, nie później jednak niż w ciągu 5 lat od jego śmierci lub od zaprzestania wychowywania osób wymienionych w zdaniu poprzednim.

⁴¹ Uchwała SN(7) z 26 października 2006 r., III UZP 3/06, «OSP» 5/2008, poz. 49.

do alimentów w rozumieniu art. 70 ust. 3 ustawy⁴². W przeciwnym razie traciłoby sens zastrzeżenie posiadania w dniu śmierci męża prawa do alimentów dla wdowy, która nie pozostawała z mężem we wspólności małżeńskiej⁴³. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 13 maja 2014 r.⁴⁴ uznał, że w zakresie, w jakim uprawnienie małżonki rozwiedzionej do uzyskania renty rodzinnej uzależnione jest od wymogu posiadania w dniu śmierci męża prawa do alimentów z jego strony ustalonych wyłącznie wyrokiem lub ugodą sądową, jest niezgodne z Konstytucją. Sądy niższych instancji sentencję tę odniosły również do wdowy⁴⁵. Tak więc potwierdzeniem prawa do alimentów, które przysługiwały wdowie, może być nie tylko orzeczenie lub ugoda sądowa, lecz także umowa zawarta (nawet w sposób dorozumiany) między małżonkami. O istnieniu takiego porozumienia może świadczyć na przykład fakt, że alimenty były faktycznie uiszczane przez małżonka na rzecz osoby uprawnionej⁴⁶.

4. (NIE)WYKONYWANIE OBOWIĄZKU Z ART. 27 K.R.O.

Wprawdzie przepis art. 130 k.r.o. dotyczący pierwszeństwa obowiązku alimentacyjnego małżonka odnosi się jedynie do sytuacji rozwiązania lub unieważnienia małżeństwa, a także orzeczenia separacji, ale skoro małżonek jest pierwszą osobą z kręgu zobowiązanych do alimentacji w takich sytuacjach (odpowiednio art. 60 § 1-3, art. 21 i 61⁴ § 4 k.r.o.), to tym bardziej jest on pierwszym zobowiązanym do dostarczania środków utrzymania współmałżonkowi w trakcie trwania małżeństwa na podstawie art. 27 k.r.o. (*a minori ad maius*)⁴⁷.

⁴² Tak M. BARTNICKI, [w:] *Emerytury i renty z FUS. Emerytury pomostowe. Okresowe emerytury kapitałowe. Komentarz*, red. K. ANTONÓW, Warszawa 2014, s. 429. Odmiennie w wyroku SN z 25 listopada 2004 r., I UK 17/04, «OSNPUSiSP» 11/2005, poz. 164.

⁴³ Tak M. BARTNICKI, *op. cit.*, s. 429, przyp. 41.

⁴⁴ Wyrok TK z 13 maja 2014 r., SK 61/13, «OTK A» 5/2014, poz. 52.

⁴⁵ Wyrok SO w Tarnowie z 9 lipca 2014 r., IV U 567/14.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Wyrok SO w Olsztynie z 20 listopada 2013 r., VI RCa 257/13.

Wskazane w art. 27 k.r.o. przyczynianie się do zaspokajania potrzeb rodziny występować może w różnych postaciach. Polegać może bowiem zarówno na uzyskiwaniu materialnych środków do życia drogą pracy zarobkowej, jak i na pełnieniu niezarobkowych zadań rodzinnych – prowadzeniu wspólnego gospodarstwa domowego i pracy w tym gospodarstwie, czy też wychowywaniu dzieci. Nie jest przy tym jednolicie rozstrzygane w literaturze zagranicznej, czy praca w gospodarstwie domowym musi być świadczona osobiście przez małżonka, czy wystarczy, że zapewni on osobę, która będzie takie zadania wykonywać⁴⁸. Czasami także pomoc rodzinie współmałżonka może być sposobem realizacji obowiązku alimentacyjnego między małżonkami⁴⁹.

Realizacja obowiązku zaspokajania potrzeb rodziny może przejawiać się także w świadczeniu pracy na rzecz drugiego małżonka, prowadzącego działalność gospodarczą⁵⁰. Wątpliwości dotyczą jednak granicy między udzielaniem małżonkowi-przedsiębiorcy pomocy na postawie małżeńskiego obowiązku a świadczeniem pracy ze stosunku pracy czy zlecenia i ściśle z tym związana kwestia odpłatności. Jak się wydaje, świadczenie pracy na rzecz współmałżonka, która polega na okazjonalnej, incydentalnej (np. w razie choroby małżonka prowadzącego przedsiębiorstwo, czasowego braku możliwości zatrudnienia pracownika), ewentualnie zwyczajowo przyjętej pomocy, nie powoduje powstania między małżonkami stosunku pracy czy zlecenia oraz nie wymaga wynagradzania. Stanowi wykonywanie obowiązku ustawowego wzajemnej pomocy, o którym mowa w art. 23 k.r.o.⁵¹ Z kolei realizacja obowiązku

⁴⁸ Tak na gruncie art. 1438 hiszpańskiego k.c. C. GONZÁLES BEILFUSS, [w:] *European Family Law in Action. IV: Property Relations between Spouses*, red. K. BOELE-WOELKI, B. BRAAT, I. CURRY-SUMNER, Antwerp-Oxford-Portland 2009, s. 153.

⁴⁹ Tak w prawie rosyjskim O.Ю. Косова, *Семейное и наследственное право России*, Moskwa 2001, s. 145.

⁵⁰ Art. 5 par. 1 katalońskiego kodeksu rodzinnego z 1998 r. Podobnie w § 64 fińskiej ustawy o małżeństwie z 13 czerwca 1929 r., w której dodatkowo przesądzono, że w razie sporu to na małżonku świadczącym pracę w przedsiębiorstwie współmałżonka spoczywa obowiązek wykazania, że praca ta świadczona była za wynagrodzeniem.

⁵¹ Por. M. SKĄPSKI, *Zagadnienia stosunku pracy między członkami rodziny*, Warszawa 2000, pkt 3.3, «Lex»; IDEM, *Świadczenie pracy podporządkowanej w ramach małżeńskiego obowiązku pomocy (art. 23 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego)*, «Państwo

przyczyniania się do utrzymania rodziny (art. 27 k.r.o.) może polegać także na stałym lub przynajmniej regularnym świadczeniu pracy, która co do zasady powinna być wynagradzana. Nieodpłatne świadczenie pracy na rzecz współmałżonka nie powinny być preferowanym sposobem realizacji obowiązku z art. 27 k.r.o.⁵² Nie zasługuje na uwzględnienie argument, że wypłata wynagrodzenia współmałżonkowi będzie miała negatywne konsekwencje finansowe w postaci konieczności opłacenia składek na ubezpieczenia społeczne. Przecież w każdym przypadku, gdy małżonkowie pozostają we wspólnym gospodarstwie domowym, a pomoc udzielona przedsiębiorcy przez jego małżonka będzie miała charakter stały, a ponadto bez niej dochody z działalności nie osiągałyby takiego pułapu, jaki zapewnia współdziałanie małżonków, powstanie (z mocy prawa⁵³) obowiązek ubezpieczenia emerytalnego, rentowego i wypadkowego dla małżonka współpracującego⁵⁴, zdefiniowanego w art. 8 ust. 11 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych. Istotny będzie w takim przypadku ciężar gatunkowy działań współmałżonka, które nie powinny mieć charakteru wtórnego, lecz pozostawać w bezpośrednim związku z przedmiotem działalności i charakteryzować się stabilnością, zorganizowaniem, znaczącym czasem oraz częstotliwością podejmowanych prac⁵⁵. Współdziałanie małżonka przedsiębiorcy ma generować stałe dodatkowe dochody z tej działalności⁵⁶. *Mutatis mutandis*, obowiązek

i Prawo» 12/1999, s. 65; J. GAJDA, *op. cit.*, komentarz do art. 23, nb 19, «Legalis», przyp. 8; S. SZER, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1966, s. 81.

⁵² Tak M. SKĄPSKI, *Świadczenie pracy...*, s. 66. Por. też A. DYONIAK, *Praca świadczona przez małżonka w zakładzie współmałżonka albo przy wykonywaniu przez niego zawodu*, «Studia Prawnicze» 3-4/1992, s. 62.

⁵³ Wyrok SA w Lublinie z 15 czerwca 2016 r., III AUa 172/16, «Legalis».

⁵⁴ Wyrok SN z 20 maja 2008 r., II UK 286/07, «OSNP» 5-6/2009, poz. 241 z aprobowaną głoszą M. ZIELEŃECKIEGO, «OSP» 2/2010, poz. 23; A.K. PASTERNAK, *Zróżnicowanie tytułu ubezpieczenia zatrudnionych członków rodziny*, «Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska» LXII.2/2015, sectio G, s. 176 i n. Por. też par. 98 ABGB i art. 165 ust. 1 szwajcarskiego k.c.

⁵⁵ Wyrok SN z 6 stycznia 2009 r., II UK 134/08, «OSP» 4/2011, poz. 37; wyrok SN z 23 kwietnia 2010 r., II UK 315/09, «Lex» nr 604215; wyrok SA w Warszawie z 30 września 2013 r., III AUa 2274/12, «Lex» nr 1416382.

⁵⁶ Wyrok SN z 20 maja 2008 r., II UK 286/07, «OSNP» 5-6/2009, poz. 241.

ubezpieczenia będzie rodzic stała pomoc przy prowadzeniu działalności, bez której stanowiące majątek wspólny małżonków dochody z tej działalności nie osiągałyby takiego pułapu, jaki zapewnia ich współdziałanie przy tym przedsięwzięciu, niezależnie od tego, czy owa pomoc ma charakter odpłatny, czy nieodpłatny⁵⁷. Pomoc okazjonalna stanowi konsekwencję obowiązku małżonków wzajemnej pomocy oraz współdziałania dla dobra rodziny wynikający z kodeksu rodzinnego i opiekuńczego i nie skutkuje powstaniem obowiązku ubezpieczenia emerytalnego i rentowego, a w konsekwencji – ubezpieczenia wypadkowego⁵⁸.

W literaturze zagranicznej problem realizacji obowiązku współdziałania małżonków, który przybiera postać współpracy na gruncie zawodowym, a w szczególności kwestia odpłatności świadczonej pracy, nie jest postrzegana jednolicie. W prawie niemieckim, choć po 1 lipca 1976 r. (wejście w życie Ehereformgesetz) uchylono przepis normujący *expressis verbis* obowiązek pomocy małżonkowi w wykonywaniu zawodu (§ 1356 zd. 2 BGB), to jednak przeważająca część doktryny uważa, że okazjonalna pomoc małżonkowi w drobnych sprawach zawodowych nie musi być wynagradzana. Poza tym brak jest w literaturze zgodności w kwestiach związanych z obowiązkiem wynagrodzenia pracy małżonka⁵⁹. W prawie austriackim utrzymano ustawowy obowiązek pracy

⁵⁷ Wyrok SN z 24 lipca 2009 r., I UK 51/09, «OSNAPiUS» 5-6/2011, poz. 84; wyrok SA w Poznaniu z 5 listopada 2015 r., III AUa 250/15. Poza zakresem niniejszego opracowania zostaje określenie podstawy wymiaru składki oraz wymiar świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Można jedynie zasygnalizować, że organ rentowy nie jest uprawniony do kwestionowania kwoty zadeklarowanej przez osobę prowadzącą pozarolniczą działalność jako podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne, jeżeli mieści się ona w granicach określonych ustawą o systemie ubezpieczeń społecznych (por. uchwała SN z 21 kwietnia 2010 r., II UZP 1/10, «OSNP» 21-22/2010, poz. 267).

⁵⁸ Wyrok SN z 20 maja 2008 r., II UK 286/07, «OSNP» 5-6/2009, poz. 241. Por. wyrok SA w Łodzi z 11 lutego 2015 r., II AUa 678/14: „okazjonalna pomoc małżonka pozostającego we wspólnym gospodarstwie domowym, jaką świadczy on osobie prowadzącej działalność gospodarczą, nie wypełnia pojęcia »współpracy« w rozumieniu art. 8 ust. 11 SysUbSpołU, jest to bowiem normalna realizacja obowiązków uregulowanych w art. 23 i 27 k.r.o.”.

⁵⁹ M. SKĄPSKI, *Zagadnienia stosunku pracy...*, pkt 3.3., «Lex» i literatura tam cytowana; IDEM, *Świadczenie pracy...*, s. 59.

w przedsiębiorstwie współmałżonka, gdy jest to przyjęte i stosowne (§ 90 ABGB)⁶⁰, oraz uregulowano kwestię odpłatności – małżonkowi świadczącemu pracę na rzecz współmałżonka należy się wynagrodzenie stosowne do małżeńskich stosunków majątkowych (§ 98 ABGB)⁶¹. Podobnie w prawie szwajcarskim – na małżonku ciąży obowiązek współdziałania w przedsiębiorstwie współmałżonka albo w wykonywaniu przez niego zawodu, w granicach zobowiązania małżonka świadczącego pracę do przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny. Praca w ramach tego obowiązku jest bezpłatna; po ich przekroczeniu małżonkowi należy się wynagrodzenie⁶².

Środki na zaspokojenie potrzeb rodziny mogą pochodzić zarówno z majątku wspólnego, jak i majątków osobistych małżonków. Nie istnieje żadna norma prawna, która przesądza, że ma on być wykonywany przede wszystkim lub wyłącznie za pomocą składników majątku wspólnego⁶³. Odmiennie rozwiązano przyjęto w Holandii – określono na poziomie kodeksowym kolejność sięgania do środków, które mają być przeznaczane na zaspokojenie potrzeb rodziny. Najpierw należy zużyć wspólne dochody małżonków; jeśli te okażą się niewystarczające – wówczas dochody każdego z małżonków (odpowiedzialność *pro rata parte*). Następnie można skorzystać ze środków objętych wspólnością

⁶⁰ Przy ocenie, czy pomoc jest przyjęta i spodziewana, bierze się pod uwagę m.in. własną pracę zawodową małżonka, natężenie obowiązków związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego i wychowaniem dzieci, stan zdrowia i umiejętności w prowadzeniu określonej działalności gospodarczej. Tak M. SKĄPSKI, *Świadczenie pracy...*, s. 59.

⁶¹ M. SKĄPSKI, *Zagadnienia stosunku pracy...*, pkt 3.3, «Lex» i literatura tam cytowana; IDEM, *Świadczenie pracy...*, s. 59.

⁶² M. SKĄPSKI, *Świadczenie pracy...*, s. 59.

⁶³ Por. np. L. STECKI, *Glosa do uchwały SN z 10 kwietnia 1991 r.*, III CZP 76/90, «OSP» 9/1992, s. 424 oraz K. GOŁĘBIOWSKI, *Zarząd majątkiem wspólnym małżonków*, Warszawa 2012, s. 481-482, 511-512 oraz przywołany tam wyrok SN z 8 czerwca 1977 r., IV PRN 277/77, «OSNC» 3/1978, poz. 53, w którym SN stwierdził, że „przewidziany w art. 23 k.r.o. obowiązek małżonków wzajemnej pomocy może w konkretnych okolicznościach stanowić podstawę do udzielenia małżonkowi ochrony prawnej przez nakazanie umożliwienia mu korzystania z lokalu mieszkalnego stanowiącego odrębny majątek współmałżonka”.

majątkową i finalnie z majątków osobistych małżonków (odpowiedzialność *pro rata parte*; art. 1:84 par. 1). Reguły te skuteczne są wyłącznie *inter partes* i nie dotyczą zasad odpowiedzialności małżonków w stosunku do osób trzecich⁶⁴.

Jak już zostało zasygnalizowane, w prawie polskim nie jest istotne, z jakiej masy majątkowej będą pochodziły środki na zaspokojenie potrzeb rodziny. Nawet jeśli małżonek zużyje substancję majątku osobistego, nie będzie mógł żądać od współmałżonka zwrotu wydatków czy nakładów zużytych na zaspokojenie potrzeb rodziny⁶⁵. Podobnie, jeśli poczynione zostaną wydatki i nakłady z majątku wspólnego na nabycie lub naprawę przedmiotów służących wyłącznie do zaspokajania potrzeb osobistych jednego małżonka⁶⁶ (w granicach potrzeb rodziny mieszczą się potrzeby każdego z małżonków). Kontrowersyjne przy tym jest, czy podlegają rozliczeniu wydatki i nakłady związane z normalną eksploatacją i utrzymaniem rzeczy w należytym stanie, które w prawidłowo funkcjonującej wspólnocie rodzinnej pokrywane są z dochodów uzyskiwanych zarówno z majątku wspólnego, jak i z majątków osobistych⁶⁷.

Potrzebami rodziny, w rozumieniu art. 27 k.r.o., nie są potrzeby nieusprawiedliwione oraz związane z utworzeniem lub powiększeniem majątku⁶⁸. Jeśli więc małżonek zużyłby⁶⁹ na zaspokojenie potrzeb rodziny składniki majątku osobistego i w rezultacie wzrosłaby wartość majątku wspólnego, ma on prawo przy podziale majątku wspólnego żądać zwrotu poczynionych wydatków i nakładów (art. 45 k.r.o.). Przesłankę zwiększenia wartości majątku wspólnego ocenia się na chwilę ustania wspólności. Może więc zdarzyć się tak, że w momencie dokonywania rozliczeń wartość rzeczy wzrosła w stopniu przekraczającym poczynione wydatki. Ale

⁶⁴ K. BOELE-WOELKI, B. BRAAT, *op. cit.*, s. 231, przyp. 11.

⁶⁵ Por. art. 45 k.r.o. Małżonkowie są też solidarnie odpowiedzialni za zobowiązania zaciągnięte w celu zaspokojenia potrzeb rodziny – art. 30 k.r.o. Por. rozwiązania w Bułgarii – red. K. BOELE-WOELKI, B. BRAAT, I. CURRY-SUMNER, *op. cit.*, s. 142, przyp. 48.

⁶⁶ Postanowienie SN z 19 grudnia 1962 r., 3 CR 127/61, «OSNCP» 11/1963, poz. 249.

⁶⁷ Tak SA w Szczecinie z 12 lutego 2014 r., I ACa 785/13.

⁶⁸ Wyrok SN z 24 sierpnia 1990 r., I CR 422/90, «OSNC» 10-12/1991, poz. 124; postanowienie SA w Poznaniu z 22 października 2013 r., I ACz 1805/13.

⁶⁹ Istotne jest więc faktyczne spożytkowanie tychże środków, nie zaś cel, który przyświecał czyniącemu nakłady i wydatki.

może zaistnieć sytuacja odwrotna – nakłady na rzecz zostały poczynione i jej wartość wzrosła, jednak z czasem zamortyzowały się one w części. Wówczas można żądać zwrotu kwoty niższej od wydatkowanej⁷⁰. Jeżeli nakłady czy wydatki zostały poczynione na przedmioty, które uległy naturalnemu zużyciu, obowiązek zwrotu nie powstanie.

Małżonkowi, który za współmałżonka pokrył koszty utrzymania rodziny w części, do której zaspokojenia ten ostatni był obowiązany, przysługuje roszczenie regresowe oparte na art. 140 k.r.o. Wysokość roszczenia wyznacza nadwyżka świadczeń spełnionych ponad możliwości majątkowe i zarobkowe tego małżonka, który nie uchylał się od wykonywania obowiązku, przy uwzględnieniu tychże możliwości drugiego małżonka. Dokonywanie rozliczeń odbywać się powinno co do zasady dopiero po ustaniu związku. Świadczy o tym sposób ukształtowania przez ustawodawcę biegu terminu przedawnienia co do roszczeń przysługujących jednemu małżonkowi przeciwko drugiemu, który nie rozpoczyna się lub ulega zawieszeniu przez czas trwania małżeństwa⁷¹. Z kolei w prawie niemieckim na przykład, jeżeli jeden z małżonków zaspokajał potrzeby rodziny w wyższym stopniu, aniżeli wynika to z ustalonego w ustawie zakresu obowiązku, w razie wątpliwości uznaje się, że nie będzie żądał on od drugiego małżonka rekompensaty (par. 1350b BGB).

Prawa i obowiązki małżonków nie mają charakteru ekwiwalentności w rozumieniu ekwiwalentności świadczeń stron stosunku zobowiązaniowego⁷². Zaprzestanie przez jednego małżonka wykonywania powinności dostarczania środków nie uprawnia drugiego do niespełniania świadczeń wzajemnych⁷³. W takiej sytuacji należy dochodzić należnych środków na zaspokojenie potrzeb rodziny w procesie (art. 27 k.r.o.) lub w postępowaniu nieprocesowym (art. 28 k.r.o.). Oba te postępowania mogą toczyć się niezależnie od siebie, nie uzasadniają zarzutu ani

⁷⁰ Por. też uchwałę SN z 20 sierpnia 1973 r., III CZP 17/73, «OSN» 4/1974, poz. 66.

⁷¹ Por. E. SKOWROŃSKA-BOCIAN, *Rozliczenia majątkowe małżonków w stosunkach wzajemnych i wobec osób trzecich*, Warszawa 2013, s. 101-102.

⁷² T. SMYCZYŃSKI, *op. cit.*, s. 4, przyp. 9.

⁷³ Tak np. w Belgii - red. K. BOELE-WOELKI, B. BRAAT, I. CURRY-SUMNER, *op. cit.*, s. 140 przyp. 48.

sprawy w toku, ani powagi rzeczy osądzonej. Postępowania w oparciu o art. 27 i 28 k.r.o. będą się toczyć paralelnie przykładowo wtedy, gdy przekazane dochody na podstawie art. 28 k.r.o. nie zaspokajają potrzeb rodziny, a małżonek zobowiązany posiada jeszcze własny majątek niepodlegający nakazowi z art. 28 k.r.o.⁷⁴

Niewykonywanie obowiązku alimentacyjnego jest przestępstwem zagrożonym sankcją grzywny, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności (art. 209 k.k.)⁷⁵. Dla stosowania przepisu art. 209 k.k. bez znaczenia jest problem kwalifikowania świadczeń z art. 27 k.r.o. jako alimentów *sensu stricto*, czy też świadczeń podobnych⁷⁶. Ogólnym przedmiotem ochrony jest bowiem w przypadku przestępstwa niealimentacji rodzina i instytucja opieki, rodzajowym zaś – materialne podstawy egzystencji osób najbliższych oraz tych, których uprawnienia alimentacyjne zabezpieczone są orzeczeniem sądów, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem lub inną umową⁷⁷.

Aby zaktualizowała się odpowiedzialność karna małżonka, muszą być spełnione następujące przesłanki. Po pierwsze, obowiązek alimentacyjny musi być określony co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem lub inną umową. W stosunku do obowiązującego do niedawna przepisu⁷⁸ nastąpiła istotna zmiana.

⁷⁴ S. BREYER, S. GROSS, [w:] *Kodeks rodzinny. Komentarz*, red. M. GRUDZIŃSKI, J. IGNATOWICZ, Warszawa 1959, s. 105.

⁷⁵ Por. np. S. HYPŚ, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, I: Komentarz do art. 117-221*, red. M. KRÓLIKOWSKI, R. ZAWŁOCKI, Warszawa 2013, komentarz do art. 209, nb 19, «Legalis»; IDEM, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. GRZEŚKOWIAK, K. WIAK, Warszawa 2015, komentarz do art. 209, nb 12, «Legalis»; V. KONARSKA-WRZOSEK, M. SZEWCZYK, [w:] *System Prawa Karnego, X: Przesłanki przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. WARYLEWSKI, Warszawa 2012, s. 962, nb 148 (choć *expressis verbis* art. 27 k.r.o. nie został przywołany). Przesłanki niealimentacji reguluje również francuski kodeks karny w art. 227-3.

⁷⁶ „Przyjąć należy, że orzeczeniem stwierdzającym obowiązek łóżenia na utrzymanie, o którym mowa w tym przepisie, jest każde orzeczenie zobowiązujące do świadczeń polegających na dostarczeniu osobie uprawnionej środków utrzymania” – tak m.in. SN w uchwale z 17 czerwca 1993 r., I KZP 4/93, «Legalis» nr 28135.

⁷⁷ Por. uchwała SN z 28 marca 2002 r., I KZP 6/02, «Legalis» nr 52753.

⁷⁸ Art. 209 k.k. znolizowany ustawą z 23 marca 2017 r. (Dz. U. poz. 952), która weszła w życie 31 maja 2017 r.

Otóż w poprzedniej redakcji art. 209 k.k. była mowa o obowiązku „ciążącym z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego”, obecnie zaś jedynie o „obowiązku określonym co do wysokości” orzeczeniem, ugodą bądź umową. Zatem jeśli wysokość świadczenia alimentacyjnego nie uległa konkretyzacji w orzeczeniu sądowym, ugodzie czy też w umowie, niewykonywanie ciążącego na małżonku z ustawy obowiązku przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny pozostaje bez znaczenia dla art. 209 k.k. Obecnie znamieniem czynu zabronionego nie jest naruszenie samego obowiązku wynikającego z ustawy, ale niewykonywanie konkretnego zobowiązania oznaczonego co do wysokości w orzeczeniu, ugodzie lub w umowie⁷⁹, co może znacząco obniżyć efektywność art. 209 k.k. w sprawach o dostarczanie środków utrzymania.

Po drugie, łączna wysokość powstałych zaległości ma stanowić równowartość co najmniej trzech świadczeń okresowych albo opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe powinno wynosić co najmniej trzy miesiące. Odstąpiono więc od niejasnego i budzącego wątpliwości znamienia „uporczywości”⁸⁰ (które oznaczało również istnienie złej woli⁸¹) na rzecz bardziej obiektywnego kryterium, a mianowicie precyzyjnej cezury czasowej⁸².

Do momentu nowelizacji art. 209 k.k. w 2017 r. przestępstwo niealimentacji było przestępstwem skutkowym. Istniejący wymóg, aby z czynu sprawcy wynikał skutek w postaci narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych,

⁷⁹ Por. uwagi zamieszczone na blogu *Sub iudice* we wpisie „Dekryminalimentacja” z 2 czerwca 2017 r.; <http://sub-iudice.blogspot.com/2017/06/dekryminalimentacja.html>, dostęp 30 sierpnia 2017 r.

⁸⁰ O rozbieżnościach w wykładni por. np. wniosek RPO do SN z 18 stycznia 2017 r. o rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego, II.501.4.2016.MM; <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/S%20C4%85d%20Najwy%20C5%BCszy%20Izba%20Karna%20art%20209%2C%2018%20stycznia%202017.pdf>, dostęp 30 sierpnia 2017 r.

⁸¹ Wyrok SN z 3 lipca 2007 r., III KK 144/07, «Legalis» nr 165627.

⁸² Choć już wcześniej „uporczywość” łączono z niewykonywaniem obowiązku alimentacyjnego od co najmniej trzech miesięcy. Por. np. uchwała SN z 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, «OSNKW» 7-8/1976, poz. 86.

znacznie ograniczał możliwości stosowania art. 209 k.k.⁸³ Świadczenia z art. 27 k.r.o. przysługują bowiem nie tylko małżonkowi pozostającemu w niedostatku, lecz także temu, który nie może zaspokoić swoich potrzeb na takim poziomie, jak drugi małżonek. Niemniej fakt zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego kosztem znacznego wysiłku osoby współzobowiązanej do alimentacji albo przez inne osoby, niezobowiązane, nie wyłączał ustawowego znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia tych potrzeb⁸⁴. Ustawą z 23 marca 2017 r. wprowadzono nowy typ podstawowy przestępstwa (obok nadal istniejącego typu kwalifikowanego, czyli przestępstwa skutkowego). Popęnienie formalnego przestępstwa niealimentacji nie jest już uzależnione od skutku narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, co jednak spotkało się z krytyczną oceną środowiska sędziów⁸⁵.

ZASPOKAJANIE POTRZEB RODZINY W TRAKCIE TRWANIA ZWIĄZKU MAŁŻEŃSKIEGO

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie wykładni przepisów o obowiązku wzajemnej pomocy małżonków i ich współdziałania w celu zaspokojenia potrzeb rodziny w świetle poglądów doktryny oraz orzecznictwa sądów polskich i zagranicznych. W sposób szczególnie zaprezentowane zostaną trzy zagadnienia. Po pierwsze, problem kwalifikacji obowiązku z art. 27 k.r.o. jako alimentacyjnego lub tylko podobnego. Po drugie, możliwość umownego kształtowania przez małżonków zakresu omawianego obowiązku. Po trzecie, sposoby jego realizacji a także konsekwencji braku wykonywania.

⁸³ S. HYPŚ, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna...*, komentarz do art. 209, nb 33, «Legalis», przyp. 74.

⁸⁴ Wytyczne Wymiaru Sprawiedliwości Sądu Najwyższego z 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, «OSNKW» 7-8/1976, poz. 86.

⁸⁵ Pismo prezesa SA w Krakowie z 22 listopada 2016 r.

THE DUTY TO PROVIDE FOR FAMILY NEEDS DURING MARRIAGE

Summary

The purpose of this paper is to present the views of legal academics and commentators on spouses' mutual duty to help and co-operate to provide for family needs, and the judicial decisions which have been handed down on such issues in Polish and foreign courts. I focus on three particular problems. Firstly, the problem how to classify the obligation regulated in Article 27 of the Polish Family and Guardianship Code (*Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy*): does this duty relate to maintenance, or is it only similar to such an duty? Secondly, the spouses' option to modify the scope of this obligation by way of legal agreements. Thirdly, ways to meet this obligation and consequences of failure to do so.

Słowa kluczowe: obowiązki małżonków; alimenty; zaspokajanie potrzeb rodziny.

Keywords: marital duties; maintenance in Polish law; the provision of resources for family needs.

Literatura:

- BABIŃSKA-GÓRECKA R., LEWANDOWICZ-MACHNIKOWSKA M., *Świadczenia rodzinne: komentarz*, Wrocław 2010.
- BARTNICKI M., [w:] *Emerytury i renty z FUS. Emerytury pomostowe. Okresowe emerytury kapitałowe. Komentarz*, red. K. ANTONÓW, Warszawa 2014.
- BOELE-WOELKI K., BRAAT B., *The Netherlands*, [w:] *Marital Agreements and Private Autonomy in Comparative Perspective*, red. J.M. SCHERPE, Oxford and Portland, Oregon 2014.
- DE ROOIJ M., SCHMIDT G., VAN HET KAAER B. J., *Study on matrimonial property regimes and the property of unmarried couples in private international law and internal law. National report – the Netherlands*, Commission Européenne JAI/A3/2001/03.
- DYONIAK A., *Praca świadczona przez małżonka w zakładzie współmałżonka albo przy wykonywaniu przez niego zawodu*, «Studia Prawnicze» 3–4/1992.
- DYONIAK A., *Ustawowy ustrój majątkowy małżeński*, Wrocław 1985.

- European Family Law in Action. IV: Property Relations between Spouses*, red. K. BOELE-WOELKI, B. BRAAT, I. CURRY-SUMNER, Antwerp–Oxford–Portland 2009.
- GAJDA J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. PIETRZYKOWSKI, Warszawa 2015.
- GOETTEL M., *Koncepcja podstawowych praw i obowiązków małżonków w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, [w:] *Matrimonium spes mundi: małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym: księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Ryszardowi Sztuchmillerowi*, red. T. PŁOSKI, J. KRZYWKOWSKA, Olsztyn 2008.
- GOŁĘBIEWSKI K., *Zarząd majątkiem wspólnym małżonków*, Warszawa 2012.
- GWIAZDOMORSKI J., „Alimentacyjny” obowiązek między małżonkami, Warszawa 1970.
- JĘDREJEK G., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Małżeństwo. Komentarz do art. 1–61⁶*, Warszawa 2013.
- KABZA E., *Problem opodatkowania świadczeń na zaspokojenie potrzeb rodziny (art. 27 k.r.o.)*, «Studia Prawno-Ekonomiczne» 101/2016, dostępne online: http://www.ltn.lodz.pl/images/docs/spe%20101_2016_full.pdf, dostęp 30 sierpnia 2017 r.
- KABZA E., *Zakres podmiotowy i przedmiotowy obowiązku wzajemnej pomocy między małżonkami (art. 27 k.r.o.)*, «Forum Prawnicze» 6(38)/2016, dostępny online: <http://www.forumprawnicze.eu/pdf/38-2016.pdf>, dostęp 30 sierpnia 2017 r.
- Kodeks karny. Część szczególna, I: Komentarz do art. 117-221*, red. M. KRÓLIKOWSKI, R. ZAWŁOCKI, Warszawa 2013.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. A. GRZEŚKOWIAK, K. WIAK, Warszawa 2015.
- Kodeks rodzinny. Komentarz*, red. M. GRUDZIŃSKI, J. IGNATOWICZ, Warszawa 1959.
- KONARSKA-WRZOSEK V., SZEWCZYK M., [w:] *System Prawa Karnego, X: Przepięstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. WARYLEWSKI, Warszawa 2012.
- КОСОВА О.Ю., *Семейное и наследственное право России*, Moskwa 2001.
- MACIEJKO W., BRZEŻNA A., KORCZ-MACIEJKO A., *Świadczenia rodzinne. Komentarz*, Warszawa 2014.
- PASTERNAK A.K., *Zróźnicowanie tytułu ubezpieczenia zatrudnionych członków rodziny*, «Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska» LXII.2/2015, sectio G.

- RZONCA S., *Z problematyki dostarczania środków utrzymania*, «Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze» 98/1981.
- SCHWENZER I., DIMSEY M., *Model Family Code: From a global perspective*, Antwerpen-Oxford 2006.
- SKĄPSKI M., *Świadczenie pracy podporządkowanej w ramach małżeńskiego obowiązku pomocy (art. 23 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego)*, «Państwo i Prawo» 12/1999.
- SKĄPSKI M., *Zagadnienia stosunku pracy między członkami rodziny*, Warszawa 2000.
- SKOWROŃSKA-BOCIAN E., *Rozliczenia majątkowe małżonków w stosunkach wzajemnych i wobec osób trzecich*, Warszawa 2013.
- SMYCZYŃSKI T., [w:] *System Prawa Prywatnego, II: Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. SMYCZYŃSKI, Warszawa 2009.
- SMYCZYŃSKI T., *Prawa i obowiązki małżonków*, «Studia Prawa Prywatnego» 5/2007.
- Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze, I: Prawo rodzinne*, red. M. SAFJAN, Warszawa 1994.
- STECKI L., *Glosa do uchwały SN z dnia 10.04.1991 r., III CZP 76/90*, «OSP» 9/1992.
- SWENNEN F., *Private Ordering in Family Law: A Global Perspective*, [w:] *Contractualisation of Family Law – Global Perspectives*, red. F. SWENNEN, Springer International Publishing 2015.
- SYCHOWICZ M., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. PIASECKI, Warszawa 2009.
- SZER S., *Prawo rodzinne*, Warszawa 1966.
- SÖRGJERD C., *Reconstructing Marriage: The Legal Status of Relationships in a Changing Society*, Cambridge-Antwerp-Portland 2012.
- TERRÉ F., FENOUILLET D., *Droit civil. Les personnes. La famille. Les incapacités*, Paris 1996.
- WALASEK-WALCZAK U., [w:] *Ustawa o działalności leczniczej. Komentarz*, red. F. GRZEGORCZYK, Warszawa 2013.
- WOLTER A., *Wzajemne obowiązki małżonków w przypadku faktycznego ustania wspólnego pożycia*, «Demokratyczny Przegląd Prawniczy» 5/1947.